

KURTULUŞ SAVAŞINDA DEMİRYOLCULUK

III

ZIYA GÜREL

Bundan önceki yazımızın¹ sonunda; ileri sürdüğü koşulların Nafia Vekili Rauf (Orbay) Bey tarafından benimsenmesi sonucunda, Bakanlar Kurulu kararı ile yeniden Demiryolları Umum Müdürlüğüne atanmasını kabul ettiğini belirttiğimiz Erkânı Harp Miralay (Kurmaya Albay) Behiç Bey'e bu kararın 3 Aralık 1337 (1921) de bildirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. I. İnönü savaşından sonra, tabip raporu ile istirahatlı olmasından, yerine vekil olarak gönderilmiş Binbaşı Halit Bey'in asil olarak atandığını bildiren 2 Nisan 1337 (1921) tarihli buyruk üzerine Demiryolları Umum Müdürlüğünden ayrılması ile bu göreve yeniden başlaması arasında sekiz ay geçmiş olduğu anlaşılan Behiç Bey'in, bu zaman içinde başka bir görev almağa yönelmediği, bu sonucu beklediği görülmektedir. Nitekim; bize yaptıkları açıklamada: "...tevazua aykırı ise de, o aralık bu işi" kendisinden başka yapacak kimse olmadığını, ve "sırf zaferin temini için bu ağır" görevi kabul ettiğini bildirmekte idiler.

Ankara'daki İdare Merkezinin Konya'ya taşınması:

Askerlik bakımından çalışmaların yoğunlaştığı bir yer durumunda olduğundan İdare Merkezinin Konya'ya taşınması, Behiç Bey'in atanma için ileri sürdüğü koşullar arasında idi. Bundan dolayı; göreve başlamasından sonra, bir kısım memurları hemen Konya'ya gönderen Behiç Bey; yakın iş arkadaşlarıyla birlikte 17 Aralık 1337 (1921) de yola çıkarak Biçer istasyonuna varmışlardır. Burada hat yapım işleriyle ilgilenen Behiç Bey, odun ve kereste işleri için mütaahhit Emin (Sazak) ile görüşmüş; akşam üzeri de Akşehir'den gelen Mustafa Kemal Paşa ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'le konuşmuştur. Mustafa Kemal Paşa gece Ankara'ya dönmüştür.

Ertesi günü arabalarla yola çıkan Behiç Bey ve arkadaşları, 41. Tümen karargâhı olan Batıkköye varabilmişler, Tümen'e konuk

¹ Belleten, C. XLV/2, Nisan 1981, Sayı: 178.

olmuşlar; ertesi gün Sivrihisar'da kalmışlar, daha ertesi günü Aziziye ve Bulvadin'den geçerek 21 Aralık 1337 de Çay istasyonuna gelmişler, buradan da saat üçte yola çıkarak saat 15 de Konya'ya varmışlardır.

Konya'da "Gerek yersizlik gerek lüzumlu memurların henüz gelmemiş olduğundan yalnız mühim meselelerle uğraşmış" Konya İşletme Müdürlüğünün bu ay sonuna kadar kalması uygun görülmüştür.

Konya İşletme Müdürlüğünün Durumu :

Hıristiyan personelin, hemen, hepsinin işden çıkarılmış olmasından, yerlerine alınan acemi kimselerin elinde işlerin tümü ile bozulmuş olduğunu gören Umum Müdür Behiç Bey, 4 Ocak 1337 tarihli bir şifre telgrafla İdarenin bu durumunu Nafia Vekillğine bildirmektedir. Bu telgrafta: "...İdare bugün lisansız kalmıştır" "Nizamlar Fransızca olduğundan kimse okuyamıyor." denilmektedir.

Ordu için Demiryollarını gereğince işletmek gibi büyük bir amaca yönelik olduğu gözönüne alınmadan, Behiç Bey'in Hıristiyan personeli tuttuğu söylentileri o kadar yayılmıştır ki; adının başına Hıristiyanları koruduğunu belirtmek için halkça onlara verilen bir sıfat dahi takılmıştı².

Halbuki; ayrılışı ile Genel Müdürlüğe yeniden başlaması arasında geçen sekiz ay içinde, işden uzaklaştırılan Hıristiyan memurlardan bir kısmının geri getirilmesi, yine bunu yapan kimseler tara-

² Konya Milletvekili Hoca Vehbi Efendi'nin, bu yüzden, kendisine düşman kesildiğini bildiren Behiç Bey, bize, ayrıca, bu alanda geçen bazı olayları not ettirmişlerdi: "Saatin 12 ye bölünmüş olmasını Vehbi Hoca dinî ve mukaddes mahiyette telakki ettiğinden, itinirerlerin (trenlerin hareket zamanlarını gösteren cetvellerin) 24 saat üzerine yapılmış olmasına gayet kızardı. Mecliste, encümenlerde saatini çıkarıp masanın üzerine koyar: "Gelin, ey ümmet-i Muhammed, bunda 13, 18, 20 gibi şeyler var mı? İşte bu gâvur (benim için) böyle tren kaldırır" dermiş.

İkinci Müdürlüğüm zamanında Konya Valisine Demiryollarına ait bir iş için başvurmuş. Vali de "Ben karışmam. Git, Behiç Beyle görüş" deyince; "Ben o zındıkla katiyen görüşmem" demiş. Valinin: "Ama Hoca, bak, tekrar iş başına gelince Şimendifer işleri düzeldi" demesi üzerine: "Haaa orası öyle. Gâvur işini gâvur yapar; Şimendifer de gâvur işidir, elbette iyi yapacaktır" demiş.

Vahbi Hocanın Demiryollarında çalıştırılan ve birisinin Behiç Bey'in evinde saklı olduğu iddiasını da taşıyan gayri müslimlerin bir listesini Konya'ya gelişlerinde M. Kemal Paşa'ya sunarak dedikodulara önyak olduğu görülmüştür.

findan zorunlu bulunmuş ve bir kısım Hıristiyan memurlar (Kaldis Efendi gibi) Behiç Bey'den önceki bu İdarece geri getirilmiş ve göreve başlatılmıştı. Ancak; ilk Genel Müdürlüğü sırasındaki tutumu ve davranışı dolayısıyla başlayan kendi üzerindeki bu yorumların yine sürüp gittiği anlaşılmaktadır.

I. İnönü savaşını içine alan 1. Genel Müdürlüğünde Nafia Vekili olan İsmail Fazıl Paşa'nın buyruğu ve özel mektubu, bu konunun nasıl başladığını belirtmesi bakımından bir önem taşımaktadır:

İ. Fazıl Paşa; Ankara İli Nafia (yüksek) mühendislerinden Ömer Efendi denilen bir zâtı, uygulayacağı bir talimat ve özel bir mektupla Eskişehir'e Demiryolları Umum Müdürüne göndermiştir. Talimatda Hıristiyanların ve hele Yunan uyruklu olanların istihdamlarında (kullanılmalarında) zorunluk varsa da denilerek "müslüman unsurumuzun, bunlardan, yani Hıristiyanlardan gördükleri bir çok zarar ve felâketlerden dolayı asabiyetlerinin günden güne artarak, bunların kullanılmalarının bir kayırmağa dayandığını" ileri sürdükleri ve bunlara karşı doğan düşmanlığın Behiç Bey'in şahsında merkezleştiği bildirilmektedir. Özel mektupta da: "Ankara'da sizi bilen, bilmeyen, küçük, büyük herkes Hıristiyan hâmilîğinizi (koruyuculuğunuzu) o derece büyütmiştir ki," diyerek, bu alanda kendisinin yaptığı kavgaların etkisiz kaldığını, bu düşmanlığın alabildiğine büyüdüğünü bildiren İ. Fazıl Paşa, gönderdiği Mühendis Ömer Efendi'nin yapacağı işler sıkıcı da olsa, bunu "izzet-i nefis meselesi" olarak görmemesini "gözlerinden öperek" tavsiye etmektedir. Buna rağmen; Mühendis Ömer Efendi'nin görev yapmasına olanak vermediğini ve onun geri dönmesini sağlamış olduğunu Behiç Bey bize söylemişlerdi.

İsmail Fazıl Paşa'nın ayrılmasından sonra Nafia Vekili olan Ömer Lütfi Bey'in, işe başladıktan hemen sonra yaptığı, Fransızca'nın kaldırılarak telgraf ve diğer haberleşmelerin Türkçe ile yapılması ve İslâm olmayan personelin uzaklaştırılması teklifini de, o sırada uygulanamayacağı nedeni ile doğru bulmadığını açıkça bildirmiş olan Behiç Bey'in, bu defa, ikinci Genel Müdürlüğünde, - bu alanda sekiz aylık bir zaman içinde karşılaştığı olan bitenler nedeniyle - öncekine göre, sakınır ve uzlaşır davranışlar gösterdiği belirtilmektedir. Müslüman olmayanların eski görevlerine döndürülmesinin kendi kişisel düşüncesi olmadığını Valiliğe ve gerekenlere duyurulmasını Bakanlıktan isteyen bir şifre telgrafına ek olarak ertesi günü

gönderdiği bir şifrede de: “Garp Cephesi Erkânı Harbiyesi Hıristiyan memur kullanılmasına ve hattâ Kaldis Efendi’nin Konya’da bulunmasına muhalif imiş. Cephenin menfaati için Şimendifer işletmek lâzımsa gayrı müslim memurların getirilmesi zarureti de ortadadır” diyen Genel Müdür’ün; eskiye göre yumuşak davranmak zorunluğunu duymuş olduğu, ve bu nedenle uzlaştırıcı bir şekli benimsediği görülmektedir. Bu şifrede; “Konya ile cephe arasındaki istasyonlara müslim, Konya ile Yenice arasındaki istasyonlara gayrı müslim memurlar koymak suretiyle hem Cephe Erkânı Harbiyesinin arzusunun ve hem de İdarenin intizamının temin edileceği” ileri sürülmüş olduğu görülmektedir. İş gereksinmeleri de Ordunun düşüncelerini ve Halkın duygularını bağdaştırabilecek nitelikteki bu öneriler uygun bulunmuştur.

Konya İşletme Müdürlüğünün Durumu :

Konya’ya vardıklarından on beş gün sonra, 5 Ocak 1337 tarihinde “Zate mahsus ve Gizli” olarak Nafia Vekilliğine göndermiş olduğu bir raporda Behiç Bey, Demiryollarının durumunu daha geniş olarak açıklamaktadır. Bu raporda; Konya İşletme Müdürü olarak atanmış olan Zihni Bey’in, doğru ve kibar bir zat olduğu, fakat, demiryolculuğu bilmediği, bununla birlikte bu görevden ayrılmaktan da korktuğu, mütereddit olduğu, baş olduğu kimseler üzerinde etkili olmadığı, bu yüzden, Hareket Reisi Saffet Bey ile bu durumdan yararlanmak isteyen kimselerin oyuncağı olduğu, Saffet Bey’in ise İşletmeyi kendi kayırdığı adamlarla idare etmek için İdare mekanizmasını kökünden yıktığı bildirilerek: “Alman teşkilâtının güzel bir örneği olan Anadolu - Bağdat hatlarını bu derece tahrip için bu adamların ne düşündüklerini ve milliyetperverlik perdesi altında vatanlarına niçin bu kadar hiyanet eylediklerini anlamak tettebbuata mutevakkıftır (inceleme ve araştırmalara bağlıdır)” denilmektedir. Yine bu raporda servis başkanlarından alınan raporlarda, İdareyi bu duruma getirenlerin bile, bütün kabahati Saffet Bey’e yükledikleri belirtilmektedir.

Saffet Bey; Konya İşletmesi Hareket Başkanı olarak, hiç bir taraftan emir ve “uygundur” sözü almadan Hareket Nizamnamesini (tüzüğünü) değiştirmeye girişmiş, fakat; bastırıldığını da dağıtamadığından İdare nizamnamesiz kalmıştır.

Müslüman olmayan memurları çıkartmış, yerlerine de pek genç, tecrübesiz, onbeş günlük bir staj görmüş memurlar yerleştirmiştir.

Çay istasyonu ile Konya istasyonu arasındaki on üç istasyondan yalnız üçündeki memurların istenilen durumda olduğu; ötekilerin ne Fransızca ne de Türkçe okuduğunu anlayıp uygulayacak durumda olmadıkları anlaşılmaktadır. “Trenler usulüne göre, teşkil edilememekte, istasyonlar arasında serbest yol alma konuşmaları iyi olamamakta, bir kısım memurlar serbest yol almayı gerekli görmemekte, bazıları da bir kaç istasyon arası için birden yol vermektedir.” Ordunun vagonları bir kaç defa gidip, geri gelerek gideceği yeri bulamamaktadırlar.

Telgraf konuşmaları bozuk olup telgraflar yitirilmekte, telgraf bandı bulunmadığından, buna neden olanlar ortaya çıkarılamamaktadır. Bu kötü durumu düzeltmek için Posta İdaresinden sağlanan bandlar istasyonlara gönderilerek bandsız konuşmalar yasak edilmiştir. Fakat; bundan üç dört gün sonra İdarede üç yüz band bulunduğu ortaya çıkmıştır. İşletme Müdürü Zihni Bey’in, bu bandların varlığından haberi olmadığı gibi, bandsız muhabere edilemeyeceğininide bilmediği anlaşılmıştır.

İstasyonların bir kısmında ışıklandırma da yoktur. Gece telgraf konuşmaları ve yol alıp verme gibi işler çıra ışığında yapılmaktadır. İstasyonlarda makas fenerleri de yoktur. Memurların çoğu dört işlemi bilemediklerinden hesaplar da bozuktur.

“Eğer, bugünkü hat, bir kumpanya elinde olsaydı, Nafia Vekâleti şartname gereğince hattı işlemekten menederdi” denilen Behiç Bey’in bu raporunda, altı aydan beri işlemlerinde Türkçe kullanıldığı halde; İstasyonlara Türkçe tarife gönderilmemiş olduğu, bunun ise, bir taraftan yanlışlık, bir taraftan da hırsızlık yapan memurların Fransızca bilmediklerini ileri sürerek kendilerini özürülü göstermeğe çalışmalarına neden olduğu belirtilmektedir.

Trenler, gerek yürürken gerekse manevra yaparken, makinist ve gardifrenlerin acemiliğinden, fırtınaya tutulmuş gemilere benzemektedirler. Vagonlarda ayakta durmak en büyük tehlikedir. Çünkü, öyle çarpmalar oluyor ki, bunlar vagonların camlarını kırmakta ve ayakta duranları devirmektedir.” “Birkaç Hıristiyanın uzaklaştırılması için bu kadar tehlikeli bir işe nasıl cesaret edilmiştir.” sözleri bulunan bu raporun, yol ve bina işlerini anlatan bölümünde: “Hattâ bugün binaları badana ettirmekten âciz vaziyete gelmiştir. Muta-hassı yok, kireç yok, cam yok, kiremit yok. İstasyonlarda parmaklık kalmamıştır. Makas fenerleri yoktur. İstasyon dışındaki işaretler

bozuk ve fenersizdir. Makas fenerlerinin kırılan camları yenilenemiyor. Memlekette cam tedariki kabil olmadığından pek çok bina camsız kalmıştır” denilerek yalnız Demiryollarının değil; yurdumuzun o günkü durumu da pek açık bir şekilde ortaya konulmaktadır.

“İşletme Hareket Dairesi, vagon dağıtma yollarını bilemediğinden nakliyatı ticariye yapamamış ve bu sebeple” gelir hiç denilecek duruma düşmüştür.

Varidat Teftiş Kalemi Âmiri (Gelirler Teftiş Bürosu Şefi) Cemal imzalı olup Yenice İstasyonundan gönderilmiş bir telgrafta; Yenice İstasyonuna gönderilmiş memurların tarifeyi uygulayacak bilgileri olmadığı için, o zamana kadar onbin lira eksik ücret almış oldukları, bu nedenle nizamları, tarifeyi yeterince bilir bir memurun hemen gönderilmesinin istenilmesi durumu aydınlatacak somut bir örnek olmaktadır.

Eski Memurların Geri Getirilmesi İsteği :

İlkbaharda askerî hareketler olursa, bu durumu ile Demiryollarının orduya ulaştırma aracı olamayacağı; hiç bir yeteneği ve denemeleri bulunmayan istasyon memurlarının, kendilerinden görev istenince, kimisinin kendi yeteneksizliğini açıkça ortaya koyduğu, kimisinin de hastalığını ileri sürdüğü, bir kısmının ise görevinden çekildiği; bu nedenle yakında bir kaç istasyonu kapatmak zorunda kalınacağı bildirilerek, İslâm olmayan eski memurların geri getirilmesi Nafia Vekaletinden 17 Ocak 1337 tarihli şifre ile yeniden istenilmiştir.

İsteklerin Yetkililerce Benimsenmesi :

24 Ocak 1337 de Akşehir’de Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ile görüşen Behiç Bey, notlarında: “Gayrı müslim memurlar istihdamı meselesi halledildi” demektedir. Bu görüşmeden sonra Garp Cephesinden gelen bir şifrede, Erkânı Harbiyei Umumiye Reisliğinin (Genel Kurmay Başkanlığının) cevabı da bildirilmektedir. Bunun birinci maddesinde: “Demiryolları Umum Müdürlüğünün bir kaç mutahassis Hıristiyan memuru hizmete almak hususundaki teklifine muvafakat zaruridir” denilmektedir.

Nafia Vekâletine gönderdiği bir yazıda; bu kararların gerekli mülkiye makamlarına da duyurulmasını; ve Afyon - Eskişehir hattının ele geçmesinde işletme için oraya gönderilecek müslim memurların yerini doldurmak üzere, getirilmesi şimdi gerekli olmayanların

da uzak vilâyetlerden Niğde ve Kayseri'ye getirilmeleri ve bunların askere alınarak amele taburlarına sevklerinin önlenmesi isteğinde bulunan Umum Müdür Behiç Bey; bunlar yapılmadığı takdirde, ele geçecek hatların onarılması ve işletmeye açılmasına ve Fransızlardan alınacak lokomotiflerden kurulacak trenlerin işletilmesine olanak kalmayacağını belirtmektedir.

Garp Cephesine gönderilen bir yazıda da, özellikle, Genel Kurmay Başkanlığına ve bu kararın alınmasında Cephe kumandanının yardımlarına teşekkür edilmiştir.

Bu karara dayanılarak Umum Müdürlükten Konya Valiliğine gönderilen bir yazıda: "İlkbaharda vukuu muhtemel askerî hareketlerden önce Çay istasyonu ile Konya arasındaki istasyonların muktedir müslim memurlara ve Konya ile Yenice arasındaki gayri müslim memurlara" bırakılması yolu ile hattın idaresi gerektiğinden, adları ilişik listedeki 79 memurun getirilmesine aracı olması rica olunmaktadır.

Nafia Vekili Feyzi imzalı bir şifrede; geri getirilmeleri gerekli 60 personelin getirilmelerinin Dahiliye Vekilliğince Konya Valiliğine yazıldığı bildirilmekte: "Millî davamızın takip edildiği bu sırada müslim memurların şikâyet ve sızıltularına meydan bırakmayacak surette" davranılması istenilmektedir. Buna verilen karşılıkta; Valiliğe verilmiş olan 79 kişilik listenin, Dairelerin gerekli buldukları kişilerden oluştuğu, bu nedenle Konya Valiliğine verilen emirdeki 60 sayısının, bu gereksinmelere göre, 79 olarak düzeltilmesi dileğinde bulunulmuştur.

İstanbul'dan Personel Getirilmesi :

Erkânı Harbiye Umumiye Reisliğinden (Genel Kurmay Başkanlığından) gelen bir yazıda Demiryolları idaresinin memur ihtiyacını "İstanbul'daki İngiliz İşletme İdaresinin hemen kâmilan açığa çıkardığı müslüman şimendifer memurlarının Anadolu'ya" getirilmesi ile azaltılabileceğini, bu nedenle, bunlardan hangi sınıftan hangi şahısların getirilmesi gerekli ise, bir cetvelinin düzenlenmesinin istenildiği Nafia Vekilliğinin bir yazısında bildirilmektedir. Bu yazıdan anlaşıldığına göre; İstanbul'daki İngiliz İdaresinin açığa çıkardığı Demiryolu memurlarının adlarını, memurluk sıfatlarını, mutahassıs oldukları işlerin çeşidini gösterir bir listenin gönderilmesi gerektiğini Nafia Vekilliği, 28 Ocak 1337 tarihli bir yazı ile Genel Kurmay'a

bildirmiş bulunmaktadır. Sonra bir daha söz konusu edilmemiş olduğuna göre bu konuda bir sonuç alınmamış olduğu sanısı uyanmaktadır.

Gayri Müslim Personelin Uzaklaştırılması İşinin Başlangıcı :

Bu işin önce, Nafia Vekili İ. Fazıl Paşa'nın Umum Müdür Behiç Bey'e bir buyruk ve özel bir mektupla göndermiş olduğu (Yüksek) Mühendis Ömer Efendi ile başladığını, yukarıda belirtmiştik. Fazıl Paşa'dan sonra Vekil olan Ömer Lütfi Bey'in, bu konudaki iki yazısına da "olamaz" anlamında karşılık veren Behiç Bey'den sonra İdareye getirilen Halit Bey, bu uzaklaştırma işini başlatmıştı. Konuyu bu eylemli kısmından ele alarak özetlemeyi uygun bulmaktayız:

Umum Müdür Halit Bey, 28 Temmuz 1337 tarihli bir yazıyı Konya İşletme Müdürlüğüne göndermiştir. Bu yazıda: "Ahvali hazıra dolayısıyla Eskişehir'den ve orasının ihtiyacından fazla olduğundan Konya hattında kullanılmak üzere gönderilen "İslâm ve şimendiferlerde hizmeti geçmiş" memurların; "Afyon - Kelebek hattı üzerinde bulunan ve vücutlarından istifade memul olmayan gayri müslimlerin vazifelerinden çıkartılarak" yerlerine atanmalarını bildirmektedir. Bununla birlikte; yerlerine İslâm memurların atanmaları için görevlerinden çıkarılacak bu İslâm olmayan memurların, öteki hatlar İdare eline geçtiği zaman memur yokluğu duyulmaması amacıyla, buldukları yerlerden uzaklaştırılmaması için gereken yerlere başvurulmasının zorunlu olduğu da belirtilmektedir. Ancak; bu emri veren Umum Müdür Halit Bey orduya dönmüş, yerine de Demiryolları Askerî Komiseri olan Bekir Lütfi Bey, vekil olarak atanmıştır. Yeni Umum Müdür Vekili Bekir Lütfi Bey'in Halit Bey'in yukarıda sözünü ettiğimiz emrinden on gün sonra gönderdiği bu konudaki emrinde, Halit Bey emrindeki koşullardan hiç birini ileri sürmediği görülmektedir. 7 Ağustos 1337 tarih ve 6168/30 sayılı olan bu şifrede: "Konya kısmında mevcut bilimum gayri müslim memurların bu günden" başlamak üzere ilişkilerinin kesilmesi, uygun görülecek yerlerde aileleriyle birlikte oturtulmaları için defterlerinin buldukları yerin mülkiye âmirine verilmesi "ve bunların yerine en ehil müslüman memurların" konulması ve bu işlerin 20 Ağustos 1337 tarihine kadar (on iki gün içinde?) bitirilmesi istenilmektedir. Fakat; bu pek kesin buyruğun, biraz yumuşatılmak isten-

diği görülmektedir. Ertesi günün tarihini taşıyan bir şifrede bu işlerin servis bozulmadan yapılması ve en çok Konya - Afyon hattı üzerindeki görevlilerin "behemehal İslâm olmasına dikkat" edilmesi istenilmiş "Konya - Kelebek arası sonraya bırakılacaktır" denilmiştir. Yine bu şifrede, "servis için vücutlarına lüzum olanlardan" özellikle Türkçe bilenler "tercihan bırakılacaktır" denilmektedir.

Buyrukların Duruma Uygunluğu :

Konya İşletme Müdürü Zihni Bey; yukarıda sözü edilen her iki şifreye karşılık olarak gönderdiği 8 Ağustos 1337 tarihli şifre telgrafında; Menzil Müfettişinin de bulunduğu Valilikteki toplantıda, durumun incelenmesi sonunda, trenlerin işleyemeyeceği anlaşıldığından bu emirlerin uygulanması olanağının bulunmadığı bildirilerek, varlıklarına gerek duyulan müslim olmayan personelden yararlanmak koşulu ile davranılarak; yerlerine müslim kimselerin getirilmesi olanağı olanlara zaman, zaman işden el çektirildiği, bir hafta önce 28 kişinin uzaklaştırıldığı, ertesi günü de 83 kişinin Kayseri'ye gönderileceği belirtildikten sonra: "Gerek gidenler, gerekse Ankara'dan gelenler istihkaklarını (hak ettikleri paralarını) istiyorlar. Kasada ise paramız yoktur." demektedir. Bu telgrafa Umum Müdürlükten verilen, 13 Ağustos 1337 tarihli karşılıkta ise "İş'arınız muvafıktır (Bildirdikleriniz uygundur)" denilmekle yetinilmiş olduğu görülmektedir.

Konya İşletme Müdürlüğünden Valiliğe gönderilmiş 20 Eylül 1337 tarihli bir yazıda; gayri müslim personelden uzaklaştırılacakların üçüncü defterinin sunulduğu, bunlarla birlikte, gönderilenlerin 198 kişiye vardığı, Demiryolları İdaresinde bulunan gayri müslim personel sayısının 225 olduğu, bunlardan 57 kişiden yirmisinin Alman, Avusturya ve İtalya uyruklu olduğu, geri kalan 37 kişinin varlığının, şimdilik gerekli bulunduğu bildirilmektedir.

Fakat; Hat Komiser vekili Konya İstasyonu Kumandanı Hıfzı imzalı bir yazı, Garp Cephesi Kumandanlığının bir emrini İşletme Müdürlüğüne bildirmektedir. Bu emirde; Büyük Millet Meclisince onaylanmış olan Kararname gereğince uzaklaştırılacak bir çok Hıristiyanın, bu zamana kadar uzaklaştırılmamış olduğu, bunların bu işinde çok gevşek davranıldığı, gerekli önlemler alınmadığı ileri sürülerek, kanun hükümlerinin onbeş gün içinde yerine getirilmesi rica olunmaktadır.

Konya İşletme Müdürlüğü, uygulama yollarını danışmak üzere, bu emri Genel Müdürlüğe göndermiştir. Alınan karşılıklıta, önceden bildirildiği üzere, Konya - Afyon arasında İslâm olmayan memurlar bulundurulmayacağı, Konya ile Bilemedik arasında ise, varlıklarına pek gerek duyulan güvenilir olanların alıkonulabileceği bildirilmekte ve "bu iki maddeden başka müdürlüğümüz hükûmetten bir emir almamıştır". denilmektedir.

Ankara Bölümündeki Uygulama :

Umum Müdür Vekili Bekir Lütfi Bey; Yol, Cer, ve Hareket bölümlerine gönderdiği 6 Ağustos 1337 tarih ve 5146 sayılı genelgesinde; görevlerinden çıkarılan memur ve müstahdemlere "kendilerinin İdarenin emektar ve namuslu memurları olduğunu ve şimdiki durumun gerektirmesi dolayısıyla alınan emir üzerine kendilerinin geçici olarak işden el çektirildiklerinin ve durum düzelince yine görevlerinde çalıştırılmak üzere" adresleri hükümetçe alınarak "güvenceli bir yerde" "müeffehen ikamet etmeleri" uygun görüldüğünün "münasip bir lisanla" kendilerine anlatılması rica olunmuştur. Öte yandan, Ankara Valiliğine gönderilen listede bunların, ileride gerektiğinde yine işe çağrılmaları olanağını sağlayacak bir biçimde gönderilmeleri de istenilmiştir.

Ankara'da alıkonan dört kişidir. Bunlardan Anbar Müdürü Jak için "yerine konacak kimse olmadığından" nedeni gösterilmiştir. Doktor Agop Sivrihisaryan için de: "Doktor olup âdetâ Türkleşmiş olduğundan dolayı" denilmiştir.

Umum Müdür Vekili Bekir Lütfi Bey'in; uzaklaştırılan personelin yarım aylıkla müddetsiz izinli sayıldıklarını, ileride yeniden iş başı yapabilmeleri için bir yerde topluca bulundurulmalarının sağlanmasını, hesaplarını kesmeden gönderilmeleri insafa uygun olamayacağından böylelerinin alacaklarının buldukları yerlere gönderilmesini, 15 Eylül 1337 tarihli yazısıyla Konya İşletme Müdürlüğüne bildirdiği görülmektedir. Fakat; Konya'da bu işlerin, İşletme Müdürünün yumuşaklığından yararlanan Hareket Başkanı Binbaşı Saffet Bey'in isteklerine göre, daha önceden şekillenmiş olduğu görülmektedir.

Behiç Bey'in Umum Müdürlüğünde :

Kaldırıldığı halde; Umum Müdürlüğün Konya'ya göç etmesinin bitimine kadar bir ay daha sürmesi uygun görülen Konya İşmetlesi Müdürü Zihni Bey'den istenilen raporda; Sakarya Savaşının aldığı şekil üzerine, genellikle İslâm olmayan görevlilerin Hükümetin göstereceği yerlerde oturmalarının siyaset bakımından gerektiği, bunun Demiryolları memurlarına da uygulandığı, Umum Müdürlükten alınan emirde varlıklarına gerek olanların bu kuralın dışında tutulması istenilmiş olmasına rağmen; teftiş veya kömür aramak gibi amaçlarla Konya'dan uzaklaştığı zamanlarda, yerine vekil olarak bakan Hareket Reisi Binbaşı Saffet Bey tarafından yapılan ihbarlarla, bir kısım gayri müslim personelin görevlerinden alınmış olduğunu gördüğünü; kadrodan çıkarılan bu gibi kimselerin listesini Valilik makamına vererek, bunların yerine Hicaz Demiryollarında çalışmış olan veya ehil sayılanlardan Hareket Reisliğinin (Binbaşı Saffet Bey'in) inhası ile tayinler yaptığını bildirmektedir. Bu raporundaki açıklamaları ile İşletme Müdürü Zihni Bey; Saffet Bey'in dar ve kısa görüşlü siyasetine boyun eğdiğini ve ona bu yolda bir âlet olduğunu kendisi de belirtmiş olmaktadır.

Bu raporuna ek başka bir yazısında Zihni Bey; merkezden görevle uzaklaştığı sıralarda, yerine bakan Saffet Bey'e, bu amaçla ayrıca bir yetki vermemiş olduğu halde; dönüşünde, bilgisi dışında yapılan bu uzaklaştırmaları sorunca: "Hükümetçe görülen lüzum üzerine" uzaklaştırıldıkları karşılığını aldığını, ve "daha ileri vardığında kendisine *Hristiyan Muhibbi* denildiğini" işittiğini bildirmektedir. Bu yazının 4. maddesinde; uzaklaştırılan gayri müslim personel yerine, Hareket Dairesince yapılan sınavlardan sonra, bunlardan, yine Hareket Dairesince istenilmesi üzerine işe alınanlardan bir kısmının "liyakat (yetenek) ve seciye (karakter)" bakımından düşkünlükleri görevleri sırasında anlaşılınların görevden çıkarıldıkları, iş başında kalanların arasında da bilgi ve yetenek bakımından işe uygun olmayanların varlığının sezildiği belirtilmektedir. Yazısının sonunda Zihni Bey: "Ele geçtikçe bu gibilerin işden af olunacağını zarurî görmekteyim" demektedir.

Hareket Reisi Saffet Bey:

Önceden Hicaz Demiryollarında çalışmış olan ve o sırada Konya İşletmesi Hareket Reisliğinde bulunan Binbaşı Saffet Bey'in,

aşırı milliyet duygularına kapılarak bir çok İslâm olmayan görevlileri uzaklaştırması Demiryollarının düzenini öyle bozmuştur ki, bunu kendisine buyurmuş olan Nafia Vekili Ömer Lütfi Bey ile Umum Müdürlüğe vekâlet eden Hat Askerî Komiseri Bekir Lütfi Bey dahi, bu durumun sürmesine göz yumamayı, önceden korudukları bu kimseyi Konya İşletmesindeki görevinden alarak yerine Kaldis Efendi'yi getirmek zorunluğunu duymuşlardır.

Bununla birlikte; Ankara kısmı geçici İşletme Müdürlüğüne nakledilen Saffet Bey yerine Konya İşletmesi Hareket Reisi olarak atanan Kaldis Efendi; çevrede aşırı milliyet duygularını kabartacağı ve bu yönde uygunsuz tepkilerle karşılaşacağı sezilerek hemen Hareket Müşaviri (danışmanı) yapılmıştır.

Yeniden Umum Müdür olan Behiç Bey; İdare merkezini Ankara'dan Konya'ya göç ettirmek için Saffet Bey'in Konya'dan ayrılmasını istemektedir. Fakat; Saffet Bey'in, Konya çevresinde, aşırı milliyet duygularını kışkırttığı bir takım kimselere, kendisinin Ankara'ya naklini durdurmak amacıyla, Umum Müdürlüğe manevî baskı olacak nitelikte gösteriler yaptırdığı görülmektedir. "Kaldis Hicaz Hattında şakird (öğrenci) iken, Saffet Bey müfettiş idi" diyen ve "memleket selâmeti ve milliyet" adına Saffet Bey'in görevinde bırakılmasını rica eden, Konya Şimendifer Tabur Kumandanı Nazmi imzalı ve "Gayet Acele" işaretli bir şifre telgraf bunlara bir örnek olmaktadır. Çay İstasyon Müdürü İzmirli Hamdi Efendi ile Akşehir İstasyon Müdürü Kâmil Efendi; Saffet Bey'in Şimendifer İdaresinde Türklüğü temsil ettiğini ileri sürerek, O'nun uzaklaştırılarak yerine Kaldis Efendi'nin getirilmesini Garp Cephesi Kumandanlığına telgraflar çekerek şikâyet etmişlerdir. Henüz, Bekir Lütfi Bey Umum Müdür vekili bulunduğu bir sırada yapılmış bu şikâyetler üzerine Konya İşletme Müdürlüğüne gönderilen bir şifre telgraf da: 'Akılları ermediği ve hakikati bilmedikleri halde isyan ve propaganda şeklindeki telgraflarla' herkesin zihnini karıştıran ve yüksek makamları "tasdie cüret eden Çay ve Akşehir istasyonları müdürleri Hamdi ve Kâmil Efendileri azl ettim" demektedir. Bu durumu ayrıca Garp Cephesi Kumandanlığına da bildirmektedir.

Fakat; Garp Cephesi Kumandanı, Umum Müdür vekili Bekir Lütfi Bey'in bu davranışını doğru bulmamıştır. 22 Aralık 1337 tarihli bir şifre telgrafta: "Saffet Bey'in yerine Mösyö Kaldis'in tayini hasebiyle Akşehir ve Çay istasyon müdürlerinin âcizlerine vaki olan

müracaatlarının azillerine sebep olmasının makul ve muvafık olmadığını arz ederim. Mösyö Kaldis'in vefa ve sadakatinden dolayı muhtac-ı taltif olsa da, hat üzerinde mühim bir vazifeye tayinini yanlış ad buyurulmalıdır. Mumaileyhin geride bir vazife-i idariyye ile taltifi kâfidir zannederim" denilmektedir.

Buna verdiği karşılıkta; Kaldis'in, Nafia Vekâletinin emriyle iş başına getirildiğini, önce Hareket Reisi yapılmış iken Konya'ya vardığında "müşavir" yapıldığını "kemal-i sadakatle" arz eden U. Md. vekili B. Lütfi Bey; bu sırada tahkikatı yapılan ve kışkırtma yolu ile personelin ayaklanmasına öncü olan Çay ve Akşehir istasyon müdürlerinin, emir buyurulduğu takdirde, Makamlarınca bağışlandıklarının kendilerine bildirilmesi ile yeniden işe alınabileceklerini de arz etmiştir.

Cer işleri Başmühendisi Eşref Bey ile birlikte Konya'ya gelen Kaldis, Eşref Bey'den iki gün sonra göreve başlatılabilmıştır. Hemen Ankara'ya gelmek üzere yola çıkması kendisine emredilmiş olan Saffet Bey ise Konya'dan ayrılmamış; yandaşlarından kışkırttığı bir takım kimseler, Kaldis Efendi'yi görev yerinde tahkir etmişler, ona saldırmışlardır. Kaldis Efendiye bir çok tehdit mektubu gönderilmiştir.

Kaldis ile birlikte Konya'ya gelmiş olan Mühendis Eşref Bey 22 Kasım 1337 tarihli şifre telgrafında: "Saffet Bey'in onbeş gün stajdan sonra istasyonlara tayin ettirdiği âciz memurların Kaldis'in gelmesiyle" görevde kalamayacaklarını anladıklarından Kaldis'i istemediklerini İşletme Müdürüne bildirdiklerini, İşletme Müdürünün (Zihni Bey) ise mütereddit, âciz olduğunu, Saffet Bey'in, istediği sonucu elde etmek için yola çıkmayı geciktirdiğini, Umum Müdürlüğe bildirmiştir. İki gün sonraki şifresinde ise: "Saffet Bey ve arkadaşlarının tesiriyle Hareket Reisliğinde Zihni Bey'i dahi görmek istemiyorlar. Personel, mezkûr Reisliğe açıktan açığa isyan ediyorlar. Saffet Bey'in süratle Ankara'ya hareket etmesi için emir verilmesi ve İdareye isyan eden personelin Komiserlik tarafından cezalandırılması" istenilmektedir.

Bu bilgiler üzerine, Umum Md. vekili Bekir Lütfi Bey'in, Konya İşletmesine gönderdiği şifrede: "Saffet Bey'in derhal hareketini emrediyorum" demek zorunda kaldığı görülmektedir. Bu telgrafta, gecikme nedenlerinin de tahkik edilip bildirilmesi istenildiğinden, Zihni Bey karşılık telgrafında: Saffet Bey hasta olmakla beraber henüz

avans alamadığından hareket edememiş, bugün aldığında” hemen hareket edeceği bildirilmektedir.

Daha çok gecikmeyeceğini anlayan Saffet Bey, Ankara İşletme Müdürlüğüne gitmek üzere yola çıkarken “bütün istasyonlara, müfettiş Zeki ve Eşref Bey'lere, muavinleri Hikmet ve Polad Efendilerle Katar Müfettişleri Memduh ve Rıza Efendilere” gönderdiği telgrafında: “. . . Siz şimendiferci evlad ve kardeşlerimle 7 aylık bir aile samimiyeti ile olan mesaiime Müdüriyet-i Umumiyenin emri ile bugün nihayet veriyor ve vazife-i resmiyemi Mösyö Kaldis'e tevdi ediyorum” gibi kışkırtıcı sözler kullanmıştır.

Bu olaylardan sonra yeniden Umum Müdürlüğe gelen Behiç Bey, Nafia Vekilliğine sunduğu bir yazıda bu durumun söz konusu etmeğe değeri olmadığını; Saffet Bey'in asıl suçunu, Anadolu - Bağdat hattının tahribi için ne yapılabılırsa yapmış olmasında gördüğünü belirtmektedir. 10-15 günde istasyon memuru olan ve askerlikten kaçmak için buraya sığınan ve Saffet Bey'in kendilerine çektiği telgrafla da söz dinlemez ve saldırgan bir duruma girmiş olan kimseleri çağırıp sorguya çekmeyi; - sonunda şiddetli cezalara çarptırılmadığı takdirde daha kötü bir durum ortaya çıkacağından - doğru bulmadığını; İdare merkezinin Konya'ya yerleşmesinden sonra durum değişmiş olduğunu ve 40-50 kişi olan bu kimselerin yaptıklarına pişman olduklarını da bildirmektedir.

Bununla birlikte; U. Md. Behiç Bey'in, Ankara İşletme Müdürlüğüne geçmiş olduğu halde, Saffet Bey'in bütün hatlarda etkisini sürdürdüğü görüldüğünden İdarede kullanılmasının uygun olamayacağı, uzaklaştırılmasıyla yerine vekil olarak (Yüksek) Mühendis Necip Bey'in gönderilmesi hususunu Nafia Vekilliğinden sorduğu görülmektedir.

Nafia Vekilliği, durum iyice tahkik edilmeden önce görevinden uzaklaştırılmasını doğru bulmamıştır. Fakat; 4 Şubat 1337 tarihli şifre telinde: “Parasız, itimad ve selâhiyetten mahrum vaziyetimize bir de Meb'us. . . . Bey gibi haris ve mütecaviz bir müteahhitle mücadele edecek iktidara sıhhatim müsait olmadığından affımı ve itimada sahip selâhiyetli bir müfettişin tayinini selâmet-i vazife namına merhametinizden istirham ederim” diyen Saffet Bey'in istifasının kabul edildiği Nafia Vekilliğine bildirilmiş, yerine Yol ve Mebani Dairesi Reis yardımcısı Mühendis Necip Bey tayin edilmiş ve bu durum böylece Saffet Bey'e de bildirilmiştir.

Saffet Bey, Ankara İşletmesi personeline, dışarıdan bozucu etkilerde bulunmaya başlamış ise de, İşletme Md. vekilinin durumu açıklaması üzerine, dışarıdan gelen bu etkilerin Fevzi Paşa tarafından önlendiği anlaşılmıştır. Ancak; daha sonraları M. Müdafaa Müsteşarlığından gelen 18 Mart 1338 tarihli bir şifrede Saffet Bey'in İdarede yeni bir hizmette kullanılmasından memnun kalınacağı bildirilmekte olduğu görülmektedir. U. Md. bunun olasılığı olmadığı karşılığını vermiştir.

Sürdürülen Gayri Müslim Problemi :

Müslüman olmayan memurlardan bir kısmının yeniden görev başına getirilmiş olması, ulusal duyguları kendi çıkarlarına aracı yapmak isteyen bir takım kimseleri yeniden ortaya çıkarmıştır. Gerçeğe uymayan söylentileri ele alarak arkadaşlarından imza toplayan bu kimseler, 1. Ordu ile Garp Cephesi Kumandanlıklarına başvurmuşlardır. Bunlar, Askerlik Mükellefiyeti Kanunu gereğince asker olarak görevlendirildiklerinden, bu gibi memurların başvurmalarının kabul edilmemesi ile, bunların gördükleri muamelenin bildirilmesi, Umum Müdürlükçe Garp Cephesi Kurmay Başkanlığından rica edilmiştir.

Buna rağmen; bunlardan Katar Muayene Memuru Memduh Efendi'nin, izin almaksızın, Akşehir ve Çay'a giderek, karargâhları dolaşp İdare aleyhine propagandaya giriştiği anlaşıldığından Garp Cephesi Kurmay Başkanlığına gönderdiği başka bir yazıda U. Müdür Behiç Bey; Ankara'dan Konya'ya gelirken Çay'da kendisinin ve yanındaki İdare Başkanlarının hüviyetlerinin dikkatle incelenmiş olmasından memnun kaldığını; fakat disiplini sağlamakla görevli kimselerin cephenin hemen gerisinde Memduh Efendi'nin davranışlarına nasıl engel olmadıklarına şaşıtığını, böyle göz yummaların, yarın, ters propagandalara da yol açabileceğini bildirmiş olduğu görülmektedir.

U. Müdür Behiç Bey'in Nafia Vekilliğine gönderdiği 10 Nisan 1338 tarihli raporunun, gayri müslim memurlar konusunu özetlediği görülmektedir. Bundan anlaşıldığına göre: Hareket Müfettişi Zeki ile Katar Muayene Memuru Memduh Efendi'lerin, bir kısım gayri müslim memurun geri getirilmesine karşı koyma davranışlarına, memurlardan kiminin istemiyerek de olsa katıldığı 80 imzalı dilekçeleri çeşitli makamlara gönderdiklerini, sonucunda zarar İdareye olduğu halde, hücum şahıslarına olduğundan, Umum Müdürlük

olarak yapılacak işlemlerin kişisel çıkarlara yorulmaması için, bunları serbest bırakmakla birlikte davranışlarını dikkatle takip ettirdiklerini; Memduh Efendi'nin görevinden izinsiz ayrılarak karargâhları dolaşmasından başka, İşletme işinde bir düzensizlik olmadığını bildiren Behiç Bey'in bu raporunda; kendisinin, Konya'ya gelmiş olan Mustafa Kemal Paşa'ya da şikâyet edilmiş olduğu ayrıca belirtilmiştir. (Raporunda, "büyük bir zat" denilerek adı saklı tutulmuş şikâyetçilere aracı olmuş bu kimsenin, Konya Milletvekili Hadimi Zade Vehbi Efendi olduğunu, Behiç Bey bize açıklamışlardır.)

Gayri Müslimler üzerindeki bu şikâyet ve ihbarların arasında doğrudan Behiç Bey'in özel yaşamına yönelik olanları da vardır. Bunlardan biri, U. Müdürün evinde bir gayri müslimi sakladığı ve bu kimsenin, baldızı Agavni'nin aracılığı ile, şimdi göreve alındığıdır. Resmî daireden farkı olmayan evinde bir adamın saklanmasına maddî olanak bulunmadığını, gayri müslimlerin uzaklaştırılmaları zamanında da burada ve görevde bulunmadığını açıklamak zorunda kalan Behiç Bey; Konya İşletme Müdürlüğü, Nafia Vekilliğinin emrine uymayarak, varlıklarına İdarenin gerek duyduğu kimseleri de işden çıkarıp uzaklaştırılmalarına neden olmakla ne kadar yanlış davranmışsa; bu kez de, varlıklarına gerek olmayanları da deftere sokarak aynı derecede yanlışlıklar yapıldığını; şimdi ise, bunları yeniden inceleyip bu gibi gereği olmayan kimseleri birer, birer çıkarttıklarını bildirmektedir.

Bu konu üzerinde İdare aleyhinde propagandalar yaptığı belli olan Katar Muayene Memuru Memduh, Muhasebe Dairesi kâtiplerinden Davut ve Hareket Dairesinden Ali Ferruh Efendilere ait olup sunulmuş olan tahkikat dosyalarına göre, İdarenin disiplini bakımından, bunlar hakkında ceza kararının Vekâletçe verilmesi rica olunmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın Buyruğu :

Mustafa Kemal Paşa'dan 3 Nisan 1338 tarihli ve "Zâte mahsus" işaretli yazıda; Demiryolları memurlarının seçilmesinde en önemli noktanın ihtisas ve tecrübe olduğu; ancak bunları, şimdiki savaşın gerektirdiği tam bir güven koşulunu da taşımalarının pek gerekli bulunduğunu, bu yönden Türk memur kullanılmasının temel kural olduğu; halbuki, ilişik (Vehbi Efendi'nin sunulmasında aracılık ettiği) pusuladan, memurların pek büyük kısmının Rumlardan

ibaret olduğunun anlaşıldığı, bu nedenlerle, ihtisas dolayısıyla değiştirilmesi mümkün olmayanların yerine Türk memur yetiştirilmesi için önlemler alınması istenilmekte ve “bu baptaki icraatın (bu alanda yapılanların) âcizlerine de bildirilmesini rica ederim” denilmektedir. Ertesi gün sunulan karşılık yazıda: “İdare-i âcizi tamamen emr-i Devletleri mucibince hareket etmemektedir” denilerek, bundan sonra bu alanda daha titiz davranılacağı belirtilmiş; müslim olmayan 99 kişinin 999 u memur olan 2000 personelin ancak, yirmide biri oranında olduğu, bunlardan mütehassıs olmayan iki kişi ile Türkçe hiç bilmeyen üç kişinin hemen çıkarıldıkları arzedilmiştir.

Dil Konusu :

Ortaklık Almanların olduğu halde; gerek Osmanlı okullarında, gerekse azınlık okullarında yabancı dil olarak, genellikle, Fransızca okutulduğundan, Anadolu ve onun uzantısı olan Bağdat Demiryolları idaresinde kullanılan dil Fransızca olmuştur. İmtiyaz sahibi Almanlar ve Osmanlı Devleti bu durumu böylece kabul etmek zorunda kalmışlardır. Azınlıklar da Fransızca'yı Türklerden daha çabuk ve kolay öğrenmekte ve kullanmakta idiler. Osmanlı Devletinde bu gibi kuruluşlarda Türkçe bilmeyen yabancı devlet uyrukluların da çalıştıkları görülmekte idi. Nitekim; Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğu yazıda Behiç Bey'in sözünü ettiği Türkçe bilmeyen üç kişi bunlara örnek olmaktadır. Kendileriyle henüz barış imzalamadığımız Devletlerin uyruğu olan kimseler de Demiryollarında çalışmakta idi. Fakat; bunların içinde 18 kişinin doğrudan Yunan uyruklu olması çok önemli olmaktadır. Otuz sayısının üstünde olan bu yabancı uyruklu kimseler 1337 yılı içinde Nafia Vekâleti emriyle işden uzaklaştırılmış bulunmaktadır.

Fakat, Umum Müdürlüğün önerisi ile Belçikalı olup Hareket Dairesi Reisliği yapan Mösyö Andre, Fransız uyruklu Tunuslu usta-başı Mustafa, İngiliz uyruklu Jak, ve sırp uyruklu Apel'in yerlerinde bırakılmaları Vekâletçe uygun bulunmuştu.

Yabancı uyruklu olmadığı halde; savaştığımız saldırganlarla din - ırk bakımından ayrı olmayan bir kısım memurlar üzerindeki şikâyetler süregelmektedir. Adana Valisi ve 41. Fırka (Tümen) Kumandanı Mehmet Nuri Bey, 8 Aralık 1337 tarihli şifresinde: Ereğli İstasyon Müdürü Urfanidis'in, Fırka'nın (Tümenin) mevasisini (Koyun, Keçi, Sığır) ve arpalarını taşıyan vagonları katardan

kesip alıkoyarak Fırkayı (Tümeni) etsiz bıraktığını, Konya istasyonundaki Hıristiyanların telgraf konuşmasını, teli toprağa bağlamak suretiyle, kestiklerini bildirerek: “Bunları defetmekten başka çare yoktur. Şimendifer telgraf muharebesi Türkçeye tahvil olunarak az zamanda tekmil istasyonlara müslüman müdür bulmak kabil olacağı kanaatindeyim” demektedir.

Dil Sorununun Önceki Durumu :

Behiç Bey’in birinci Umum Müdürlüğü zamanında; Nafia Vekili Ömer Lütfi Bey’in, Demiryollarındaki dili Türkçeleştirmeğe başlangıç olmak üzere önce telgraf haberleşmelerinin Türkçe yapılmasını istediği görülmektedir. “Hıristiyan memurların hemen hepsi Türkçe okur yazar olduğundan, onları Türkçe muhaberata bir ay içinde alıştırmak güç olmayacaktır.” kanısını ileri süren ve bu alandaki düşüncesi uygun olursa büyük bir adım atılmış olunacağını Behiç Bey’e bildiren Ömer Lütfi Bey, yazısının sonunda “Cevab-ı alınizi beklerim” demektedir.

Umum Müdür Behiç Bey bu yazıya verdiği karşılıkta: “Demiryollarındaki dilin Türkçeleştirilmesi hakkındaki ilk fikri 1325 (1909) senesinde ortaya koyanın” kendisi olduğunu, “Umumi Harp (1. Cihan Savaşı) esnasında Nafia Nezaretinde bu hususta teşekkül eden Komisyonunda aza sıfatıyla” bulunduğunu, Şimendiferlere dair yazdığı eserde bu önemli sorunu açıkladığını, bugün bunun gereğini daha önemle gördüğünü bildirdikten sonra: “Ancak, mevcut zorluklar arasına telgraf muhaberelelerinin değiştirilmesini sokmağa asla taraftar değilim. Çünkü; hareketin bütün mesuliyeti (sorumluluğu) muhaberat üzerine müessesistir (kuruludur). Buhranlı zamanlarda bu mesuliyet teessüs edemez. Ve maazallah (Tanrıya sığınırım) ileride daha kolay kabili tatbik (uygulanabilir) bir maksad için mühim kazalar olabilir. Bununla birlikte; bu meseleyi tetkikten geri kalmayacağıma ve imkân hasıl olunca tatbikini teklif edeceğime itimat buyrunuz.” demektedir. Dört gün sonra gelen gizli ve özel işaretli bir yazısında Nafia Vekili Ömer Lütfi Bey; Suriye ve İzmir gibi yerlerin demiryollarında çalışırken Anadolu’ya sığınarak memur olmak isteyenlerin uzun zaman açıkta kalmalarının dedikodu yarattığını, bu durum uygun görülmediği için Anadolu Demiryollarındaki “gayri müslim memurların azli ile bu gibi müslim ve milliyetçi memurların tayininin Vekâletçe” kararlaştırıldığını bildirerek “gayri

müslimlerin azilleri emrinin doğrudan doğruya tarafınızdan verilmesi münasip görülüyorsa Vekâlet onları azil ve diğerlerini tayin cihetini düşünmektedir” demekte, ve hizmetten çıkarılmasında – işletme bakımından – bir sakınca bulunmayan gayrı müslim memurların adlarını bildirir bir cetvelin özel olarak kendisine gönderilmesini istemektedir.

Buna verdiği karşılığa; amaç demiryollarını düzenli işletmekse, kabahatsiz memur çıkarmanın bu amaca ters düşeceği kanısında olduğunu ileri süren U. Müdür Behiç Bey, açık yerlere atamalar yapabileceğini, fakat; bunlarda yeter sayıda yer bulunmazsa “. . . bu emirlerinizin infazı için yegâne çare vardır. O da âcizlerine münasip müddetle mezuniyet vermek ve bu işi başkasına yaptırmak. Bendeniz bunu kat’iyyen yapamam.” “Böyle mühim bir tecrübeye bendeniz girişmek istemem. Yalnız şuna emin olunuz ki, böyle bir teşebbüs hattın bütün intizamını ve inzibatını altüst edecektir efendim.” demektedir.

Behiç Bey’in Demiryolları Umum Müdürlüğünden ayrılışını bundan önce açıklamıştık. Ayrıldıktan sonra İdarenin disiplinin nasıl bozulduğunu somut örneklerle belirtelim: Eskişehir’deki personel, Umum Müdürlüğe ve Hareket Dairesi Başkanına haber vermeden Haziran ortasında bir gezinti treni tertip etmişlerdir. Bu, gezinti treni, – yine yetkililere haber verilmeden ve izin alınmadan – Konya işletmesinde de yapılmıştır. Hareket Dairesi Reisi olan Mösyö Andre, Umum Müdürlüğe verdiği bir raporda; İdarenin başboşluğunu gösteren bu haller devam ederse yakında büyük kazalar olabileceğini bildirmiştir. Fakat; Umum Müdürlükten verilen karşılık yazıda, Belçikalı olan Mösyö Andre’ye “. . . Alman, İngiliz İdareleri malûm olduğundan Türk İdaresi beğenilmiyorsa, beğenmeyenlerin istifa edebilecekleri” karşılığı verilmiştir. Uzun zaman yerinde kalamadığı anlaşılan U. Müdür Halid Bey’in bu garip karşılığından sonra, iki gün geçmeden, bir çarpışmada iki kişi ölmüş ve 20 kişi de yaralanmıştır,

Temmuz ortalarına doğru başlayan üçüncü Yunan saldırısı sonucu olarak 19.7.1337 (1921) de Eskişehir istasyonu boşaltılmıştır. Demiryolları İdaresinin uygun bulması üzerine Eskişehir’deki Hıristiyan memurlar orada bırakılmış, hatta Mösyö Andre’ye U. Müdür vekilliği de verilmiş olduğu halde; Nafia Vekilliği, bunları, düşman tarafına kaçmış sayarak 20 Ağustos’a kadar dönmedikleri

takdirde, bunların yerine müslümanların alınmasını; ve bunun sonucu olarak Demiryollarında artık Türkçe kullanılmasını 6 Ağustos 1337 tarih ve 5146 sayılı gizli işaretli emirle İdareye bildirmiştir.

Bu gizli emirde, müslim olmayan personelin, son savaşta, zamanından önce görevlerini bırakarak saklandıkları; bu nedenle, bunların askerlik bakımından Şimendiferlerde kullanılmalarının büsbütün olanaksız olduğu, hattın kısılması dolayısıyla eldeki müslim memurların yeteceği "gerek selef-i âlileriyle (Behiç Erkin, bu kimsenin kendisi olmadığını, bize, önemle hatırlatmışlardı) ve gerekse zât-ı vâlâlarıyla şifahen (konuşarak) yapılan müzakereden anlaşılmalı olmakla, bugünden itibaren gerek Konya kısmında gerekse Ankara kısmında mevcut gayri müslim memurların ilişkisinin kesilmesi" ve bunların Hükümetçe uygun görülecek yerlere sevk ve iskânları "bunların yerine en ehil müslim memurların tayini", Ankara kısmında sekiz tren tertibine yetecek memurdan fazlasının Konya kısmına nakli; yine fazla memur kalırsa, adresleri alınarak müddetsiz izinli sayılmaları istenilmekte ve bu emir alınır alınmaz "Hatlardaki bilumum muhaberât ve muamelâtın (haberleşme ve işlemlerin) derhal Türkçe'ye tahvili emrolunacağından, ona göre şimdiden lâzım olan tertibatın alınması" emrolunmaktadır. Müslüman memurlar yetecek denilen bu yazıya rağmen; sonradan nasıl birçok kimsenin alındığı yukarıda, vesilelerle, söz konusu edilmişti.

Gelecek yazımızda; Ankara İtilâfnamesi ve Mersin yolunun açılması gözden geçirilmeğe çalışılacaktır.